

## TÜRKMENÇE'DE SAYILAR

Yard. Doç. Dr. Ülkü Çelik (\*)

Dillerin temel kelimeleri arasında yer alan sayılar, bir dilin tespitinde önemli rol oynamaktadır. Bir dilin varlığından söz edebilmek için o dilde sayı sisteminin olup olmamasına da bakılmaktadır.

Eski Türkçe'den beri gelişmesini takip edebildiğimiz Türkçe sayılar, Türkmençe'de bazı değişme ve gelişmelerle kullanılmaktadır.

Oğuz grubu içinde yer alan Türkmençe, yine kendisi gibi Oğuz grubuna dahil Azerice ve Türkiye Türkçesi'nden sayılar konusunda ufak tefek farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada Türkmençedeki sayılar üzerinde dururken farklı olan taraflar, daha ziyade Türkiye Türkçesiyle olmak üzere, belirlenmeye çalışılacaktır.

Türkmençe'de yapı bakımından kelimeler, dört grupta incelenmektedir:

### 1. Basit (sa:da\*) sayılar

Bunlar, birden ona kadar ve onun katları olan sayılardır. Eski Türkçede ta Orhon Abidelerinden beri tespit ettiğimiz bu sayılar Türkmençe'de bazı ses değişiklikleri göstermektedir. Bu değişiklikler farklı gelişmelerle Azerice ve Türkiye Türkçesi için de söz konusudur.

Sayılar	Eski Türkçe	Türkmençe	Azerice	Türkiye Türkçesi
1	bir	bi:r	bir	bir
2	eki	iki	iki	iki
3	üç	üç	üç	üç
4	tört	dö:rt	dörd	dört
5	beş~biş	be:ş	beş	beş
6	altı	altı	altı	altı
7	yeti~yiti	yedi	yeddi	yedi

(\*) Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi

(\*\*) Türkmençedeki uzun ünlüler harften sonra : ile gösterildi.

Sayılar	Eski Türkçe	Türkmençe	Azerice	Türkiye Türkçesi
8	sekiz	sekiz	sakkiz	sekiz
9	tokuz	dokuz	dokkuz	dokuz
10	on	o:n	on	on
20	yeğirmi	yigrimi	iyirmi	yirmi
30	otuz	otuz	otuz	otuz
40	kırk	kırk	gırh	kırk
50	elig	elli	älli	elli
60	altmış	altmış	altmış	altmış
70	yetmiş	yetmiş	yetmiş	yetmiş
80	sekiz on~ seksün***	segsen	säksän	seksen
90	tokuz on~ toksun***	togsan	dohsan	doksan
100	yüz	yüz	yüz	yüz
1000	müing~bing	müing	min	bin

## 2. Türemiş (goşma) sayılar

Birden fazla basit sayının birleşerek kalıplaşmasından meydana gelen sayılardır. Yukardaki tabloda yer alan altmış, yetmiş, segsen, togsan sayıları bu gruba dahil edilmektedir.

Bu sayılardan altmış < altı+mış, yetmiş < yeti+mış şeklinde bir kalıplaşma sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. Ancak burada "on" sayısına karşılık olduğu açık olan "mış" kelimesi veya ekinin kökeni, bu güne kadar tespit edilememiştir. Segsen ve togsan sayılarının ise sekiz on, tokuz on'dan geldikleri açıktır.

## 3. Birleşik (sostavlı ya da düzmeli) sayılar

Ara sayılar diyebileceğimiz iki ve daha çok sayının ardarda gelmesiyle oluşan sayılardır.

Eski Türkçe'de ara sayılar iki şekilde ifade edilirdi:

- Önce birden dokuza kadar olan sayılar, sonra da on'un katları getirilerek.

üç yegirmi "on üç"

beş otuz "yirmi beş"

bir kırk "otuz bir"

(\*\*\*) Mahmud Kaşgari'de bu şekilleri de var.

- Önce on'un katları, araya artukı kelimesi ve sonra birden dokuza kadar olan sayılar getirilerek.

o:n artukı üç "on üç"

yüz artukı dört "yüz dört"

Türkmençe'de ara sayılar üç grupta toplanmaktadır:

a. Sayı grubu şeklinde olanlar: on ve on'un katlarının önce, tek basamaklı sayılarsa sonra gelmesi.

o:n bir, otuz be:ş, segsen dokuz ...

b. Sıfat tamlaması şeklinde olanlar: tek basamaklı sayıların önce, yüz, müng, milion ve miliard (son ikisi alıntı kelimedir) in sonra gelmesi.

iki yüz, dö:rt müng, altı milion...

c. İki grubun beraber kullanılması şeklinde olanlar:

altı yüz yetmiş üç, sekiz müng yigirmi bi:r...

Yazı dilinde tek yüz ve müng ifadeleri için başa bir sayısı eklenir:

bi:r müng bi:r yüz altmış üç

"bin yüz altmış üç"

Konuşma dilinde ise baştaki bir'in söylenmesi tercihe bağlıdır:

bi:r müng bi:r yüz altmış üç ~ müng bi:r yüz altmış üç

4. Tekrarlı (**tirkeş**) sayılar

İki sayının tekrarı yoluyla yapılır.

Biz yedi-sekiz kişi bolup instituta gittik.

"Biz, yedi sekiz kişi enstitüye gittik."

Ol, o:n be:ş-o:n dö:rt ya:şadı.

"O, on dört on beş yaşında."

Türkmençe'de sayılar ayrıca görev bakımından da şu gruplara ayrılır:

### 1. Temel (düyp) sayılar

Nesnelerin veya kavramların miktarını bütün olarak gösteren sayılardır.

Gözel, yedi galam, o:n depder aldı.

"Gözel, yedi kalem, on defter aldı."

Oraz, yigirmi altı ya:şadı.

"Oraz yirmi altı yaşında."

Ol, bir müng be:ş yüz manat alyar.

"O, bin beş yüz lira alıyor."

Sayılar sıfat olarak eksiz kullanılırlar. Eki, kendilerinden sonra gelen ve nitelendirdikleri kelimeler alır.

Acap, üç güle o:n manat berdi.

"Acap, üç güle on lira verdi"

Mugallım elli okuvça: tabşırık berdi.

"Öğretmen, elli öğrenciye ödev verdi."

Sayılar herhangi bir isim çekim eki aldıkları durumlarda artık sıfat olarak değil, isim olarak kullanılıyorlar demektir:

İkisi gitti, üçüsi geldi.

Temel sayılar edatlarla birlikte gelerek zarf görevinde kullanılırlar:

Ol, öye iki gayta barıdır.

"O, eve iki defa gitmiş."

Aynı, üç sapar magazine gitti.

"Ayna, üç sefer mağazaya gitti."

Maya, be:ş gezek ekzamen berdi.

"Maya, beş kere sınava girdi."

Sa:mı, baş, de:ne, cüp, cübüt gibi kelimelerle beraber sıfat olarak kullanılırlar:

Dinge iki baş maşgala bolup ya:şaya:rlar.

"Yalnızca iki kişilik bir aile olarak yaşıyorlar."

Üç sa:mı a:dam, be:ş sa:mı aya:l bilen gepleşip otırlar.

"Üç erkek, beş kadın konuşuyorlar."

Yedi de:ne galam alyar.

"Yedi tane kalem alıyor."

On cüp ellik, be:ş cübüt e:dik satıdır.

"On çift eldiven, beş çift çizme satmış."

## 2. Sıra (tertip) sayılar

Eski Türkçe'de -nç eki ile yapılan sıra sayılar (ekinç, üçünç, törtünç...), Türkiye Türkçesi ve Azerice gibi Türkmence'de de -ç- ünsüzünün ötümlüleşmesi ve sonda dar bir ünlünün türemesi yoluyla yapılır. Türkiye Türkçesi ve Azerice'de ünlü uyumu kuralına

uygun olarak sondaki ünlü düz-dar ve yuvarlak-dar olabildiği halde, Türkmençe'de yalnız düz-dar ünlü ile kullanılmaktadır:

bi:rinci, üçünci, altıncı, dokuzuncu

Tertip sayılar, cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılabılırler:

Kursung birincisi Maral boluptur.

"Kursun birincisi Maral olmuş."

Klasıng ing u:lı dö:rdüncü balası Rahman...

"Sınıfın en büyük dördüncü çocuğu Rahman..."

Ekzamende Sapar üçüncü bolya:n eken.

"Sınavda Sapar üçüncü olmuş."

Sayı, bir grup olarak kullanılıyorsa, sıra sayı yapma eki en son-daki kelimeye getirilir:

Bir müng eli sekizinci yılda ötüpdür.

"Bin elli sekiz yılında geçmiş."

Otuz yedinci köçede uzak yıllar yaşadı.

"Otuz Yedinci Sokakta uzun yıllar yaşadı."

Sıra sayı yapma eki, yer ve zaman bildiren ilk, a:hır, orta gibi kelimelere de gelebilir:

ilkinci yıl "ilk yıl", a:hırıncı ekzamen "son sınav", ortancı ba:la "ortancı çocuk"

Türkmençe'de konuşma dilinde bu ekin - ulancı/-ülenci, -lancı / -lenci biçimleri de kullanılmaktadır:

o:nulancı klas "onuncu sınıf", üçülenci gi:ce "üçüncü gece", altılancı gı:z "altıncı kız"

### 3. Kesir (drow) sayılar

Türkiye Türkçesi ve Azerice'de ismin bulunma hali ekiyle yapılan kesir sayılar, Türkmençe'de çıkma hali eki ile yapılmaktadır:

$\frac{2}{3}$  üçden iki,  $\frac{5}{100}$  yüzden beş

Tam sayıyla birlikte kullanılan kesir sayılarda da durum

aynıdır. Yalnız, Türkiye Türkçesi ve Azerice'de kullanılan "tam" kelimesinin yerini, Türkmençe'de "biti:n" almaktadır:

2

5— be:ş biti:n üçden iki

3

Türkiye Türkçesindeki buçuk kelimesinin yerini, Türkmençe'de ya:rım almaktadır:

1

24— yigrimi dö:rt ya:rım

2

ya:rım sözünün yanında Türkmençe'de ya:rtı, ya:rıpı ve ya:rı sözleri de aynı anlamda, ancak farklı biçimlerde kullanılmaktadır:

ya:rtı kelimesi, aynen Türkiye Türkçesindeki yarım kelimesi gibi kullanılır:

ya:rtı garpız "yarım karpuz", ya:rtı çörek "yarım ekme"...

ya:rıpı, bir hareketin yarılanması ifadesini verir:

Bizing brigadamız ekişi ya:rıpı etdi

"Bizim ekin işçileri, ekme işini yarıladi."

ya:rı ise zaman ifadelerinde mutlaka ilgi eki almış bir kelimedenden sonra kullanılır:

Okuv yılının ya:rısı geçdi.

"Öğretim yılının yarısı geçti."

Sa:gat onun ya:rı boldı.

"Saat on buçuk oldu."

İkinci örnekte iyelik eki alması gereken kelimenin eksiz kullanıldığını görüyoruz. Bu oldukça yaygın bir kullanımdır. Eksiz olmasının sebebi ise, kelimenin sonundaki ı ünlüsünün 3. tekil kişi iyelik eki sanılmasıdır.

Zaman ifadelerinde Türkiye Türkçesindeki çeyrek kelimesi, Türkmençe'de çe:ryek olarak aynı anlamda kullanılmaktadır.

#### 4. Topluluk ve tahmin (topar ve çen-takmın) sayıları

Bu tür sayılar, asıl sayılara çeşitli eklerin getirilmesi yoluyla yapılır:

Bir eşek, bir horaz, bir geçi - üçüsi dost bolupdırlar.

"Bir eşek, bir horoz, bir keçi - üçü dost olmuşlar."

Üçüçümüz okamaya gideris.

"Üçümüz okumaya gideceğiz."

İkicimiz bile okaris.

"Yalnız ikimiz beraber okuyacağız."

He:zir hemme yerde sportung dürli görnüşleri boyunça ya:rışlar geçirilye:r, ol ya:rışlara ya:ş sportsmenlerin yüzlerçesi gatnaşya:r.

"Şimdi her yerde sporun türlü dallarında yarışmalar yapılıyor, o yarışlara genç sporcuların yüzlerçesi katılıyor."

Pagtacıların münglerçesi yokarı sı:laga mma:sıp boldı.

"Pamuk işçilerinin binlerçesi yüksek nişana layık bulundu."

Biz okuvı sa:gat ikilerde gutardık.

"Biz dersi saat iki civarında bitirdik."

Yıgnak sa:gat o:nlarda başladı.

"Toplantı saat on civarında başladı."

Yukardaki son iki örnekte tahmini zaman bildiren ifade eksiz olarak da verilebilir. Ancak bu durumda zamanı bildiren sayının arkasından çeme veya töverek kelimeleri kullanılmalıdır:

Biz sa:gat üç çemelerinde oba: gıtdik.

"Biz saat üç dolaylarında köye gittik."

Cahan sa:gat be:ş tövereginde gaytdı.

"Cihan saat beş civarında döndü."

### 5. Üleştirme sayıları

Türkiye Türkçesinde {-Ar, -şAr} ekiyle yapılan üleştirme sayıları, Türkmence'de belirli bir ekle değil, bir kaç ekin değişik görevde kullanılmasıyla oluşturuluyor ve bu kelimeler, ikileme şeklinde zarf olarak kullanılıyor:

-den eki

Sıçanlar, pişiging sözüne inanıp, bir-bi:rden hi:nden çıkmaya başlaya:rlar.

"Sıçanlar, kedinin sözüne inanıp, birer birer inden çıkmaya başlıyorlar."

Mugallım okuvçılara galamı bi:rden-bi:rden berdi.

"Öğretmen öğrencilere kalemi birer birer verdi."

-me eki

Men ol goşguları bi:rme-bir okadım.

"Ben o şiirleri birer birer okudum."

Ol gören zatlarını bi:rme-bir aytdı.

"O gördüğü şeyleri birer birer anlattı."

-la:n / -le:n

Rayonlar bi:re:n - ikile:n pagta ekişini gutardılar.

"Bölgeler birer ikişer pamuk ekimini tamamladılar."

Acap mıda:ma dö:rtle:n-be:şle:n çörek alıp gaytya:n eken.

"Acap, daima dörder beşer ekmek alıp dönermiş."

-la:p / -le:p

Güller bi:re:p-ikilep açıldılar.

"Çiçekler birer ikişer açıldılar."

### Kaynakça

1. Türkmen Diliniň Grammatikası I. Bölüm, Fonetika ve Morfologiya, TCCR Ilımlar Akademiyası, Magtımguli Adındaki Dil ve Edebiyat İnstituti, Aşgabat 1970.
2. Türkmen Diliniň Grammatikası II. Bölüm, Söz Düzüminiň ve Yönekey Sözlemiň Sintaksisi, Aşgabat, 1977.
3. Azimov, P., Hezirki Zaman Türkmen Dili, Aşgabat 1959.